

**ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ: ИМКОНИЯТИ
ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР ВА РАҚС САНЪАТИ**

*IV Халқаро илмий – амалий конференцияси
материаллари*

**ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ДЕТИ С
ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ И
ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ИСКУССТВО**

*Материалы IV международной научно
-практической конференции*

**INCLUSIVE EDUCATION: CHILDREN WITH
DISABILITIES AND DANCE ART**

**Materials of the IV International Scientific
and Practical Conference**

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

O‘ZBEKISTON DAVLAT XOREOGRAFIYA AKADEMIYASI

Inkluziv ta‘lim: imkoniyati cheklangan bolalar va raqs san‘ati

mavzusidagi

IV Xalqaro ilmiy – amaliy konferensiyasi

M A T E R I A L L A R I

TOSHKENT – 2022

манбалари ва ривожланиши. Филол.фан.номз. дисс. Тошкент, 2001. 127 б.

2. Каримова Р. Ферганский танец. Т.: Изд. лит. и искус. им Гафура Гуляма. 1973. – 224 стр.; *Ўша муаллиф*: Хорезмский танец. Т.: Изд. лит. и искус. им Гафура Гуляма. 1975. – 114 стр.; *Ўша муаллиф*: Бухарский танец. Т.: Изд. лит. и искус. им Гафура Гуляма. 1977. – 132 стр.; *Ўша муаллиф*: Ўзбек рақслари. Т.: Чўлпон, 2003. -168 б.; Матёкубова Г., Эшжонова Ш. Лазги. – Урганч: “Куванчбек Машхура” МЧЖ нашриёти. 2017. -222 б.
3. Русча-ўзбекча луғат. Икки жилдли. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2009.
4. Ўзбекча-русча луғат. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2010.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Бешинчи жилд. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2008.
6. Словарь русского языка. - М.: Русский язык. 1990.
7. Мўминова Л. Инклюзив таълим. Дастур. Т., 2014.

“РАҚС” ТЕРМИНИНИНГ ЎЗБЕК ВА ФРАНЦУЗ ТИЛЛАРИДАГИ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

**Ҳожиёва Гулчехра Салимовна,
БухДУ Француз филологияси
кафедраси катта ўқитувчиси**

Аннотация: Мазкур мақолада юртимизда рақс санъати ва уни ривожлантиришга бўлган сай-ҳаракатлар, ўзбек миллий рақс йўналишлари, “рақс” терминининг этимологияси ва лексик-семантик хусусиятларининг ўзбек ва француз тиллари мисолидаги қиёсий-чоғиштира таҳлили тўғрисида фикр юритилади.

Калит сўзлар: терминология, термин, рақс, рақс санъати, халқаро фестиваллар, Дутор, Сурнай, Қайроқ, Тановар, Лазги,

Замин бози, раққос, раққоса, манёвр қилмоқ, danse, danser, danseur, danseuse, marathon de danse, pirouettes de danseur.

Аннотация: В данной статье рассматриваются искусство танца в нашей стране и усилия по его развитию, узбекские национальные танцевальные направления, этимология и лексико-семантические особенности термина «танец» на примере узбекского и французского языков.

Ключевые слова: терминология, термин, танец, танцевальное искусство, международные фестивали, Дутор, Сурнай, Кайрак, Тановар, Лазги, Замин бози, танцор, танцовщица, маневрировать, danse, danser, danseur, danseuse, marathon de danse, pirouettes de danseur.

Annotation: This article discusses the art of dance in our country and the efforts to develop it, types of Uzbek national dance, the etymology and lexical-semantic features of the term "dance", comparative and cross-sectional analysis on the example of the Uzbek and French languages.

Key words: terminology, term, dance, dance art, international festivals, Dutor, Surnay, Qairaq, Tanovar, Lazgi, Zamin bozi, man-dancer, woman-dancer, maneuver, danse, danser, danseur, danseuse, marathon de danse, pirouettes de danseur.

Маълумки, истиқлол халқимизга нафақат эрк ва хуррият, балки кўпмингйиллик анъаналар, урф-одатлар, моддий ва маънавий меросимизни қайтариб бериш билан бирга, уларни бутун дунёда намойиш этиш орқали фахрланиш имконини берди. Бу борада айниқса, тилшунос олимлар зиммасида улкан масъулият ётадики, бинобарин, санъат даражасидаги бундай нодир дурдоналарни жаҳон тилларига таржима қилиш, қиёсий ва чоғиштирма ўрганиш орқали таҳлил этиш бевосита бугунги кун тилшунослигида энг долзарб масалалар қаторидан ўрин олган.

Хусусан, биз таҳлилга тортган “рақс” санъати ва у билан боғлиқ терминларнинг лексик-семантик ва миллий-маданий таҳлили қиёсий-чоғиштирма аспектларда қуйида ўз аксини топган.

Адабиёт ва тарихий фактларга суянган ҳолда, мамлакатимизнинг ҳар бир ҳудуди ўзининг беқиёс номоддий бойликларига эга бўлиб, шу жумладан, ўзбек рақс санъатининг ҳам илдизлари жуда узоқ даврларга бориб тақалишини таъкидлаш жоиз. Мисол ўрнида “Лазги”нинг 20 асрнинг ўрталаригача бўлган даврда фақат мусиқа чолғулари жўрлигида ижро этилган 8 тури (“Масхарабоз”, “Қайроқ”, “Сурнай”, “Дутор”, “Сарой-базм”, “Гармон”, “Чангак”, “Хива” (лаган билан ўйналадиган) мавжуд бўлган, ҳозирда Қўшқўпир тумани Оқдарбанд қишлоғи аҳолисининг “Чангак” лазгиси, Хива шаҳрининг “Хива (чанок) лазгиси”, Шовот тумани Монақ қишлоғининг “Масхарабоз лазгиси” билан танилган Хоразм вилоятини, аёлларининг тиззага ўтириб, ўрнидан турмасдан гавдани ҳар томонга букиб, елкаларни силкитиб, қўлларнинг эпчил ва чакқон ҳаракатлари воситасида ижро этиладиган рақси “замин бози” (ер рақси) ва рақсларнинг энг мураккаб тури бўлиб, бунда раққосалар турли тақинчоқлар билан безанган ҳолда яланг оёқ рақсга тушадиган – “ларзон” (қўл кафтларини силкитиш) рақслари билан машҳур Бухорони, «тўлқама», «тебранма», «ирчитма», «ғажир кўнди», «қанот», «мўралаш», «мулойим», «шилшила», «силтама», «учирма» сингари номлари билан аталадиган рақс ҳаракатлари оммавий ва яқка рақсларни сахналаштиришда жуда кўл келадиган Сурхондарёни, қадимдан “Катта ўйин” ва “Кичик ўйин” турларига бўлинган, “Катта ўйин”и 280 дан ортиқ доира усулларига мос ҳаракатлардан ташкил топиб, асосан катта майдонларда ижро этилса, “Кичик ўйин”и хонадонларда ижро этилган Фарғонани, рақс услубида “Тановар” (Тановар (*форсча*– жасур, қудратли, кучли) — “тан” — яъни жисм, “овар” — завқ олиб келиш)лар муҳим ўрин тутган, унинг амалий санъатдан келиб чиққан ва истеъмолга кириб келган халқ айтими йўлидаги дутор жўрнавозлигида ижро этиладиган “Қорасоч”, “Сумбула” (халқ сўзлари), “Энди сендек” (Муқимий шеъри) вариантлари кейинроқ мумтоз ашула, катта ашула ва чолғу йўллари асосида “Тановар”, “Адолат тановари”, “Ёввойи тановар”, “Фарғонача Шаҳноз”,

“Қўқонча тановар”, “Марғилон тановари”, “Наманган тановари”, “Янги тановар” каби 20 дан ортиқ локал вариантлари ашула туркуми (Тановар I–V), бастакорлик ашулалари “Ул кун жонон” (М. Мирзаев), “Ёввойи тановар” (Ж. Султонов), “Тановарни тинглаб” (А. Исмоилов) ҳамда чолғу йўллари “Қўқон тановари” (датор), “Турғун тановари” (датор, танбур ва сато), “Гулбаҳор ва тановар” (чанг) ижод этилиб, халқ орасида оммалашиб кетган Фарғона – Тошкент сингари 5 та рақс мактаби мавжуд эканлигини таъкидлаш ўринлидир [2, 82-93.]. Шу билан бир қаторда, замонавий санъат тури сифатида Хоразмнинг Хива шаҳрида ўтказиладиган "Рақс сеҳри" ҳамда “Лазги” халқаро рақс фестиваллари, шунингдек, Тошкент шаҳрида ўтказиладиган “Tashkent Dance Fest” мусобақасини миллий ва замонавий рақсларни ривожлантириш ҳамда оммалаштириш йўлидаги муҳим қадамлар сифатида эътироф этиш мумкин.

“Рақс” асли арабча *ўйин, ўйинга тушиш* ва *унга мослаб ёзилган мусиқа* бўлиб, ушбу терминга луғатларда турлича таърифлар учрайди:

✓ раққосанинг гармоник ҳаракати ва ҳолатлари, пластик ифодавийлиги, юз имо-ишоралари ва бошқалар орқали образ яратишдан иборат санъат тури;

✓ турли мақомлар билан бажариладиган ритмик ҳаракат;

✓ оёқ ўйин ва шундай ўйин учун ёзилган мусиқа;

✓ оёқ ўйин, рақс кечаси, базм [3, 361-б.];

✓ ўйнаш ҳаракати;

✓ тананинг ихтиёрий ва ритмга асосланган ҳаракатлари мажмуи;

✓ бирор мусиқа оҳанги ва қоидалари асосида ижро этилган ҳаракат;

✓ рақсга ҳамоҳанг ёзилган мусиқа [4, 350-р.] (таржима Г.Ҳожиёва);

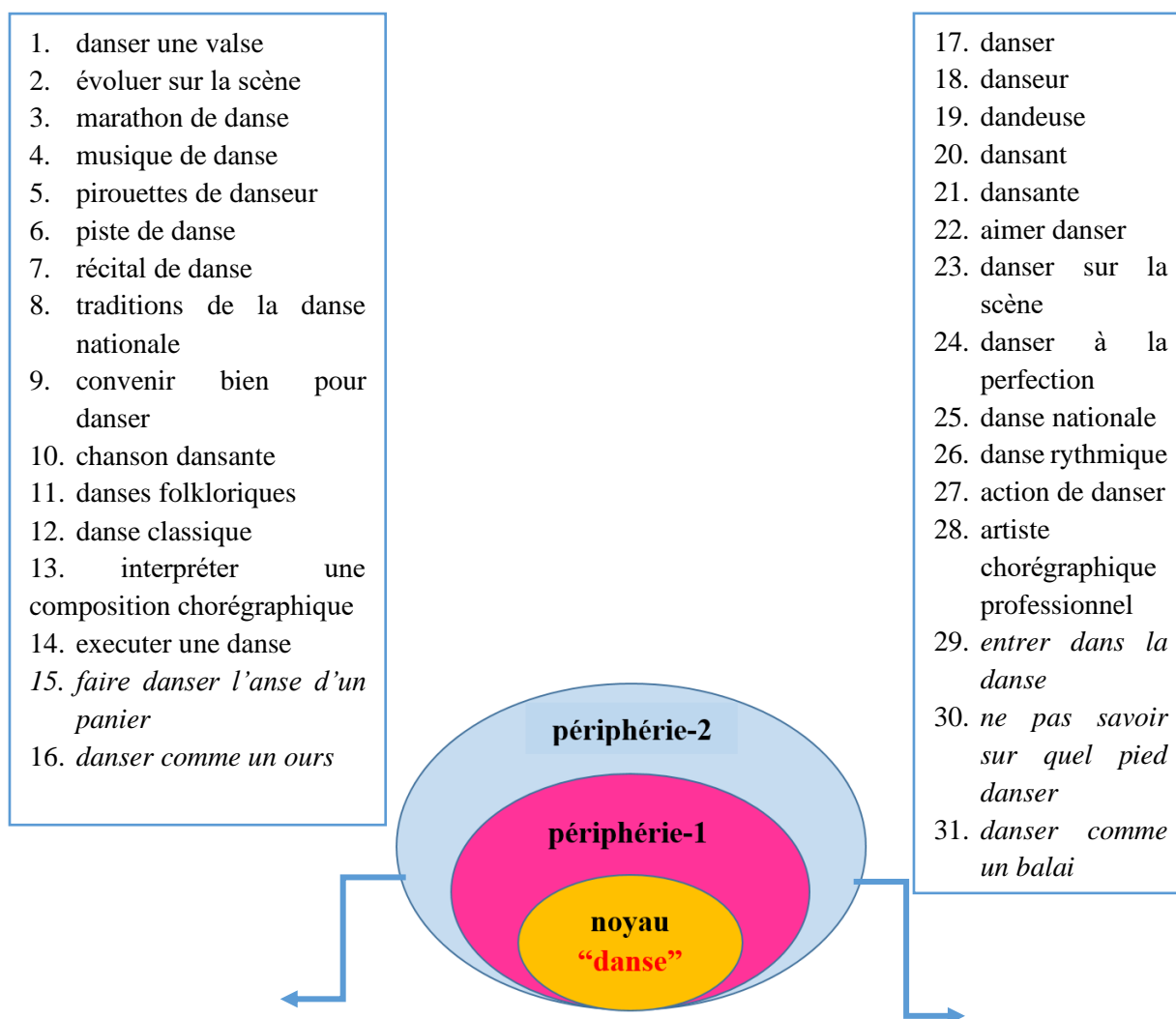
✓ хореографик композицияларни шарҳлаш орқали ўзини ифода этиш санъатига тегишли фаолият. [5.]

Мазкур термин воситасида ясалган “раққос” (*арабча – ўйинга, рақсга тушувчи*) – *рақсга тушувчи санъаткор эркак; ўйинчи*, “раққоса” (*арабча – ўйинга тушувчи аёл; балерина*) – *раққос аёл*, “раққослик” – *рақс тушиши санъати* сингари тил бирликларини тилшуносликда “фрейм” методи асосида лексик-семантик таҳлилга тортилди:

1-расмда туб сўз бўлган “рақс” термини *ядро* вазифасини бажариб, ушбу термин *1-периферия*да у билан боғлиқ нисбатан фаол тил бирликларини жамлаган ва улар лексик-семантик нуқтаи назардан кучли гуруҳни ташкил этади. *2- периферия*да акс эттирилган сўз ва сўз бирикмаларнинг қўлланилиш доираси тилда иккиламчи аҳамият касб этгани боис уларга кучсиз гуруҳ сифатида қаралади. Жумладан, “раққос” ва “раққоса” терминлари “раққос аёл” ёки “рақсга тушувчи санъаткор эркак”га нисбатан, “рақс санъати” сўз бирикмаси “рақс тушиш санъати”га қараганда тилда

фаол иштирок этиши фикримизни исботлайди. Худди шундай хусусият “ўйнамоқ” термини воситасида ясалган “ноғорасига ўйнамоқ” ҳамда “чилдирмасига ўйнамоқ” фразеологизмлари орасида ҳам кўзга ташланади, яъни мазкур ўринда “ноғорасига ўйнамоқ” иборасига оғзаки ва ёзма нутқда кўпроқ мурожаат этилади.

2-расмда француз тилидаги туб сўз – “danse” термини ядро вазифасини бажариб келган ва ушбу терминнинг у билан боғлиқ нисбатан фаол тил бирликларини жамлаган 1-перифериясини лексик-семантик жиҳатдан кучли ҳисобланган гуруҳ ташкил этади. Мазкур ўринда ҳам, 2-периферияда акс эттирилган тил бирликлари қўлланилиш доирасига кўра тилда иккиламчи аҳамият касб этгани боис улар кучсиз гуруҳ бўлиб ҳисобланади. Жумладан,

“danser sur la scène” (“саҳнада рақсга тушмоқ” – таржима Г.Ҳожиёва) термини “évoluer sur la scène” (“саҳнага мослашмоқ, ўйнамоқ” – таржима Г.Ҳожиёва) ёки “interpréter une composition chorégraphique” (“саҳнада хореографик чиқиш қилмоқ” – таржима Г.Ҳожиёва)га нисбатан кўп қўлланиладиган, “danser à la perfection” (“аъло даражада рақсга тушмоқ” – таржима Г.Ҳожиёва) сўз бирикмаси “pirouettes de danseur” (“раққоснинг айланиб, чарх уриб ўйнаши” – таржима Г.Ҳожиёва)га қараганда тилда фаол иштирок этишини кўриш мумкин.

Санъат бу — бу халқни улуғлайдиган, миллатлараро тотувликни таъминлайдиган маънавий кўприк бўлиб, у ўзида бевосита ҳар бир халқнинг ўзлиги, ўтмиш ва бугуннинг бой аналарини акс эттирувчи ойнадир. Икки ноқардош тил – ўзбек ва француз тилларидаги “санъат” ҳамда “dance” терминлари чоғиштирма таҳлилидан ҳам англашилган ушбу хусусиятлар билан бирга, ҳар иккала тилга хос бўлган терминлар таркиби ва таржимаси сўз, жуфт сўз, сўз бирикмаси ёки сўз қўшилмасидан таркиб топганини кўриш мумкин.

Шунингдек, мазкур тил бирликлари ўз навбатида санъатдаги миллий ўзига хослик, маданий ва лексик тараққиёт ҳамда муштарак ва дифференциал белгиларни очиб беришда муҳим омиллардан эканлигини таъкидлаш ўринли.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Французча-ўзбекча луғат. Dictionnaire français-ouzbek. Ибрагимов Х. Тошкент: Нихол, 2008.
2. Ўзбекистон номоддий маданий мероси. ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси миллий комиссияси, Т., 2017.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. ИИ жилд. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, Тошкент, 2006.
4. Larousse Dictionnaire Maxipoche. Jaques Florent. Paris, 2011.
5. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/danse/21620>

51.	<i>Khudayberganova M.</i> The hallmarks of the ‘Lazgi’ ensemble.	318
52.	<i>Khojametova S.</i> The emergence of the art of crimea and its application in the field of art.	322
53.	<i>Yokubova D.</i> The activities of public and private ensembles in the development of choreographic art of the new era.	328
54.	<i>Turobova Z, Sodiqova Z.</i> O‘zbek milliy raqslarining o‘ziga xosligi va dolzarb muammolari.	333
55.	<i>Назарова М.</i> Импровизация – один из важных аспектов в постановочной работе современного танца.	336
56.	<i>Аманова Н.</i> Особенности обучения студентов с нарушениями зрения в музыкальных вузах.	339
57.	<i>Isayev K.</i> Folklor milliy liboslari va uning bugungi kundagi o‘rni.	344
58.	<i>Арисланбаева А.</i> Настойчивость и творчество в балетном искусстве.	349
IV. Madaniyat va san’at ta’limida shaxs ma’naviyati masalalari		
59.	<i>Жомонов Р.</i> Хореографик таълимда айрим янгича ёндашувлар.	355
60.	<i>Ҳожиева Г.</i> “Рақс” терминининг ўзбек ва француз тилларидаги лингвокультурологик таҳлили.	361
61.	<i>Файзиева Ф.</i> Адабий асарларнинг телеэкранга мослашуви.	368
62.	<i>Мухамедова Ў.</i> Ўзбек раксининг тарихи ва ривожланишида ўзбек рақс санъати фидойиларининг ўрни.	373
63.	<i>Хакимова Ф.</i> Shaxs ma’naviyatini shakllantirishda musiqaning o‘rni.	380
64.	<i>Умаров Ш.</i> Ўзбек миллий чолғуларининг шаклланишида шарқ мусикашунос олимларининг ўрни.	385
65.	<i>Сагатов К, Исянов Р.</i> Балеты Мариуса Петипа на сцене ГАБТ имени Алишера Навои.	392
66.	<i>Исмаилова С.</i> Ўзбек театр сахнасида карло гоцци ва комедия дель арте тамойиллари.	397
67.	<i>Исмаилов К.</i> Тасвирга олишда пикториал усул аҳамияти.	406
68.	<i>Ҳамроева Ҳ, Исматова С.</i> Рақс санъати орқали ўсмирларда ижодий фикрлаш ва мулоқот қобилиятини шакллантириш.	411